

THE HUMOR IN IVAN VAZOV'S STORY "UNCLES"

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: Ivan Vazov is a classical poet in Bulgarian literature, known for the great genre diversity of his works. The subject of this article is not the genre diversity, but the funny one in his famous story "Uncles" (1885). An attempt has been made to consider the funny in connection with the effects of style. Some conclusions that are imposed in connection with the genre of the story are self-evident. It would be appropriate to consider the story "Uncles" in terms of humor in connection with the story "Mitrofan and Dormidolski" (1881), but to facilitate the task, we consider only one story. Definitions of humor are presupposed according to dictionaries.

Keywords: funny, stylistic effect

ХУМОРЪТ В ПОВЕСТТА НА ИВАН ВАЗОВ „ЧИЧОВЦИ“

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Иван Вазов е класически поет в българската литература, известен с голямото жанрово разнообразие на творбите си. В тази статия предмет е не жанровото разнообразие, а смешното в известната му повест „Чичовци“ (1885). Направен е опит смешното да се разгледа във връзка с ефектите на стила. Някои изводи, които се налагат във връзка с жанра на повестта, се налагат от само себе си. Редно би било повестта „Чичовци“ да се разглежда по отношение на хумора във връзка с повестта „Митрофан и Дормидолски“ (1881), но, за облекчаване на задачата, обглеждаме само едната повест. Определенията на хумора се предпоставят според речници.

Ключови думи: смешно, стилистичен ефект

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Хуморът е вид смешно. Смешното (комичното) според „Речник на литературните термини“ (1973:513) е несъответствие между отживяло и настъпващо, между действия и резултати, между цели и средства за постигането им и т. н. Хуморът според същия речник е изобразяване на комичното с цел да се осмеят лични и обществени недостатъци (Речник, 1973:1065).

В най-ново време все по-рядко се среща стилистичен анализ на художествения текст (срв. Йосифова 2019) и усилията на изследователите са насочени към разкриване на т. нар. картина на света (Алещенко 2020, Вътв 2019а, Вътв 2019б, Илиева 2019а, Илиева 2019б, Шестак 2020).

За повестта „Чичовци“ (1885) на Иван Вазов е писано доста. Жанрът ѝ е определян различно. Боян Ничев свързва повестта с белетристичния монтаж като „мозайка от наредени един до друг епизоди, характерни образи, любопитни случки и анекдоти, сред които общата фабула се губи, но остава общата ярка картина на отразяваната действителност“ (Ничев, 1976:294). Най-точно обаче е определил жанра самият автор като хумореска. Предмет на изследването е хуморът в повестта на Вазов. Без да правим разлика между смешно и хумор ще отбележим, че навсякъде, където се открива несъответствие в изображението се крие смешното.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Един от наследените начини за пораждаване на смях е простото повторение. На пример: „...мисълта му машинално следеше мисълта на събеседника му, във всичките ѝ произволи, и когато Ненчо Орешков, съседът му, кажеше:

-Хаджи, днес има ясно време – той отговаряше:

-Много ясно време, Ненчо...

-Май каквото гледам, идат облаци от Балкана, хем са дъждовни.

-Дъждовни облаци идат, Ненчо“.

„Качулката има право, и тя е философ“.

„Ти харно правиш, ти си философ“.

Една от темите на повестта е съгласието, което също се повтаря.

„-Добро, хубаво. И Тарильомът, и Селямсъзът са учени и почтени, но нямат съгласието, а без съгласието, като няма него, всичко пропада.

„Аз казвам пък, че сега ако се согласят, ще се согласят – отвърна хаджи Смион, който седеше отсреща“.
По същия начин повтарянето на изуването на калеврата през цялата повест от хаджи Смион, знак, че ще говори, е смешно.

Има доста примери за комични диалози в повестта.

Комично е епифоричното повторение на „не възприимам“ при събранието у бея на чорбаджиите.

Друг тип несъответствия има, когато дадена дума или израз не си е на мястото:

„Селямсъзът лъжеше“. „Прочее, Селямсъзът лъжеше“. „Не искаме да кажем, че Хаджи Смион не обичаше да лъже, напротив“. За съчиненията на Йванчо Йотата (слова и житиета) „като разказваше за това славно поприще, свършваше със сърдечно съкрушение:

- Кешки аз да изгорех, та не списанията ми... За народа загуба велика“.

При опита за сдобряване на Селямсъза с Варлаам Копринарката Иванчо Йотата завършва:

„Иванчо погледна страшно събеседника си, махна с ръка из въздуха и издума тържествено и ниско:

-Той няма да е жив. Смърт!

-Горд човек беше тоя Иванчо“.

Разминаване с подтекст има и при опита на хаджи Смион да сдобри Варлаам със Селямсъза:

„-Дай ми твоята...“

Хаджи Смион се втрещи.

-Мойта?

-Дай ми я! Смъртоноската...“

Тук освен от подтекста внушението се носи и от съспенса.

Похват, познат от Л. Каравелов, който може условно да се нарече „исторически подробности“ използва и Ив. Вазов. „Но освен цилиндрическия ален фес, останал от първия период на царуването на султан Меджида и който беше устоял против всичките посегателства на модите, Варлаам Копринарката имаше друго отличително нещо...“

„Фратю чорбаджи (не господин Фратю), комуто преди шестнайсет години бил дохождал на гости филибелишкият паша, като минавал през града. Фратю чорбаджи и днес живее с възпоминанията на това славно минало и от нея дата започваше неговото леточисление“.

Някои от сравненията, „исторически“, допринасят за смешното:

„Той беше човек на четирийсет и девет години и два месеца, с лице дълго, мършаво и великопостно, като на св. Ивана Коприваря“; „Той беше шейсетгодишен човек, висок, барачест, великан, почти Голиат, но вместо древния костюм на филистимеца носеше огромна рунтава шапка, дълъг шаячен кожух, червен осемнайсетлактен пояс...“; „Ние сме сега като Геновева и детето ѝ в пещерата, знайш?...“; Неисторически сравнения в съответствие с носителя: „...взе да гледа на Иванча като една йота, скачена с точката си чрез една тъничка чертица (защото такава очертание имаше Иванчовият труп, врат и глава на стъклата на прозореча)“; географски сравнения – „И наистина, господин Фратю, като един африкански ураган, като един буен вихър, който се носи лете по полето, летеше възло през бостаните...“; „горната част на главата му и днес има подобие на някоя Сахара“.

Хумористичен елемент внасят и хиперболите: „Тарильомът е готов да чака до второ пришествие, но няма да се сдобри със Селямсъза...“; „той поздравил с добър ден петдесет и двама души и се поразговорил за времето, за скъпотията на дървата и на овнешкото месо и за други важни работи с дванайсетина души...“; „Аз откак съм човек на света, а викам се на седемдесет-осемдесет години...“ „Та искам да ти кажа, че аз, откак съм на света, а викам се човек на осемдесет и пет години...“; преувеличението за опасността от кораблекрушението и от змея проклятаго при бягството на Хаджи Смион и Иванчо Йотата.; „Всеки познава тоя смъртоубиец...“ „- Епитропи, срам за българския народ!“

Литотата чрез преуменьшаване съдейства за уголемяване на качества, които стават смешни: „Но що беше това нещо Иванчо Йотата?

Иванчо Йотата не е нещо, а човечко дребно, сивооко, с четиняста коса и мустаки, с исполински нос и с голямо честолюбие“. Исполински нос и голямо честолюбие е зевгма, която, съчетавайки несъчетаеми неща, е смешна.

Литота у Вазов най-често се изразява чрез нещо: „... или че попадията пак ще си има нещичко...“; „Дребното сухо човечко, което притежаваха те, носеше име дядо Димо Лисицата...“.

Зевгмата, сравнително рядка фигура, у Вазов се среща по-често. „При това Мирончо беше на 44 години, хубавеляк, песнопоец, ерген и страшно обичаше тъпаните и възточния въпрос“; „...и кафеджията, по природа голям гонител на йотата и на мухите“.

Метафората е сравнително рядка, но и тя е с „исторически характер“: – Тоя горделивий Дарий ще му разтворва магарешките уши, но чакай!“

Метонимията също допринася за хумора:

„Магаре и половина – отговаряше тронът“.

„До него седяха едни безкрайни шалвари“ (тук съчетана с хиперболичен епитет).

Наситен с хумор е и следният хиазъм: „когато умре сиромаш, онова, което се пее, поповете го четат, а когато умре богат, онова, което се чете, те го пеят“.

Има и няколко анафорични периода – единият образуван с госпожа, а другият, също хумористичен, чрез анафора на госпожа, тайно и обаждаше (съобщаваше):

„Подидаскал Мироновски никому не ги четеше освен на госпожа Соломония, но тайно, а тя тайно обаждаше на госпожа Евлампия, а госпожа Евлампия още по-тайно обаждаше на госпожа Евгения-Полидора, която съвсем тайно съобщаваше това на всичките си мирски роднини, които тайно вече бяха казали на чорбаджиите, че трябва да се даде път на главния учител, който тайно имаше сношения с букурещкия комитет“.

Буквализмът също е източник на смешното при примера за противоположен реторически период:

„Това училище или ще процъфти още повече, или ще пропадне съвсем.“

- Лъжеш, магарски сине! – изрева баща му бесен, като изглеждаше стените. – Доде съм аз жив, няма да падне! Ката година харчим по две хиляди гроша за поправка!“

Още в началото на повестта Вазов си служи и с хипербат, който въпреки романтичното начало предизвиква най-малкото известен дисонанс:

„Храмът беше пълен с богомолци, над които се всеха облаци дим от кандилницата на поп Ставря и мелодическите звукове на сладкогласния Хаджи Атанасия, който допяваше новото „достойно ест“, глас пети“.

„Защото „достойното“ се беше довършило, а подидаскал Мироновски захващаше предисловието на киноникото, глас осми“.

Вид персонификация може да се открие в: „Хаджи Иван Караборунът, пръв чорбаджия, комуто зелената изрусяла салтамарка беше виждала два пъти Божи гроб и петстотин пъти мехкемето“.

И така, смешното извира на всяка страница от повестта. Проблем е определянето на жанра на Вазовата творба. Пред вид на посочените особености на хумористичното рисуване на героите и събитията, които се съчетават и с войнствена обрисовка, дават основание да се определи по-точно жанрът ѝ. По-ясно войнственото проличава в началото на едно разширено сравнение, в което Варлаам и Селямсъза са оприличени на генерали, които ръководят сражение. Началото на сравнението: „Приличаше на един генерал, който е поставил батареята си на една близка могила и наблюдава действието на огъня“. Оттук нататък войнствено-героичната линия продължава – речта на Вола, свободата „- Хаджи, кураж, свободата скъпо се купува – продума зловецът господин Фратю“; възможното бягство - „В Балкана, по върховете, при хъшовите, при Тотя войвода и хаджи Димитра и ще се бия“; „- Да се затворим в манастира и да се браним – продължи той, - кулите имат магали, а у дядо игумена има джепане за цяла войска... Цял Севастопол е тук! Нека само да посмеят тия магарета... ще ги натъркаляме като кучета, па тогава в планината... - Изражението на Мирончовото лице беше станало страшно. Всички гледаха с ужас Миронча“; „- Каква тапия? Прокламация! Прокламация от букурещкия комитет!“; „- Да бягаме в планината – каза Иванчо плахо. – Добре, в планината. Ами булките? Не, не, тогава ще речат: истински бунтовници... Па ако ни хване Филип? Пази боже, трябва да се биеш с турците!“; „Бай Мичо Бейзадето беше извън себе си и разпалено разгромяваше Туркия ...“.

Повестта „Чичовци“ е герой-комическа повест. В нея Вазов използва похвати, типични за жанра – придаване на героически смисъл на ежедневни събития. Героическото, тънко представено чрез хумора, ясно разкрива особеностите на жанра. Обикновено подобен тип жанр има героичен прототип, върху който да се основе. Не е нужно да се търси дълго – героичният прототип е повестта „Немили-недраги“, излязла през 1882 г. Много съответствия между двете повести водят до това заключение. Сънят на Бръчков, в който се явява Хаджи Димитър, който е и героят от картините; играта на карти и лъжите в двете повести; Бръчков поет – Иванчо Йотата – писател; преминаването на Дунава от Македонски и минаването на реката от Иванчо и Хаджи Смион; арестуването на Бръчков и повикването на даскала от заптието; речта на Странджата и речта на господин Фратю „Въздухът трепери!“; змията („зминоподобната вещ“) от „Немили-недраги“ и проклетият змей от „Чичовци“; народните мъченици и членове на букурещкия комитет от „Немили-недраги“ и „Ние сме народни мъченици“ според Иванчо Йотата; образът на Тотя войвода от прокламацията.

Врѣх на герой-комичното е обръщането на прокламацията на букурещкия комитет в сатира на битова тема. Герой-комичният жанр на повестта е безспорен.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Хуморът в повестта „Чичовци“ отговаря на класическите определения за хумора – неговия успокояващ, помиряващ характер, което го различава от смешното и от ироничното (Морие, 1975:555). Ако ироничното инверсира нещата, хуморът ги представя каквито са. Помирението в повестта идва преди разкритието за сатирата чрез смеха:

„Всички се възряха в Селямсъза и се изсмяха, очевидно без причина. Той взе да се озърта учудено, да не би да се смеят другиму, и смехът се усили. Смаяният бей захвана и той да се смее. Вдигна се общ хохот, в който най-много личеше черковният глас на Варлаама“.

Домашният характер на конфликта е потвърден и в края на повестта чрез умелата смяна на темата, един вид съгласие, помиряване, заместване на политиката с предстоящия малък пост.

Двете класически повести на Вазов са интересен пример за героическа повест и герои-комическа повест, която се поражда и има за опора героичното, видяно през смешното и умиротворяващия характер на хумора.

ЛИТЕРАТУРА

- Алещенко, Е. (2020). Особенности отражения во фразеологии русской и болгарской языковой картины мира. В: Граматика на духа. Сборник статии в чест на доц. д-р Любка Стоичкова по сл. нейната 70-годишнина. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 147-154.
- Вътов, В. (2019а). Концептът дявол, сатана в българската фразеология. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д. ф. н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 500-509.
- Вътов, В. (2019б). Зоонимно метафоризираният човешки живот в българските фразеологизми с компонент видово название „кон“. – В: Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 217-230.
- Илиева, М. (2019а). Представата за жената в българската картина на света. – В: Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 285-296.
- Илиева, М. (2019б). Концептът мъж в българската картина на света. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 536-548.
- Йосифова, Р. (2019). За лингвостилистичния анализ на художествен текст. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 590-597.
- Ничев, Б. (1976). От фолклор към литература. София: Български писател.
- Ницолов, Л., Георгиев, Л., Джамбазки, Хр., & Спасов, С. (1973). Речник на литературните термини. София: Наука и изкуство.
- Шестаков, Л. (2020). „Образы изменчивых фантазий“: картины мира в языках разных типов. – В: Граматика на духа. Сборник статии в чест на доц. д-р Любка Стоичкова по сл. нейната 70-годишнина. Велико Търново УИ „Св. св. Кирил и методий“, с. 175-189.
- Morier, H. (1975). Dictionnaire de Poetique et de Rhetorique. Paris: Presses Univ. de France.